

SLEZSKÉ ZÁMECKÉ KNIHOVNY NA OKRAJI ZÁJMU

Barbora Nebeská (Praha)

Silesian Castle Libraries on the Margins

Abstract: This study is devoted to the hitherto neglected issue of the care of Silesian castle libraries after 1945. A general introduction and a brief outline of the history and functioning of the National Cultural Commission as the central body for the administration of state cultural property are followed by the main part of the work, focused on individual Silesian castle libraries of which there is evidence in the Agenda of the National Museum, a source consisting of materials of the National Cultural Commission, the State Monument Care, and documents of the Castle Library Department of the National Museum Library. The paper concludes with a summary of the reasons that may have led cultural workers of the time to ignore the frequently valuable Silesian castle collections.

Keywords: cultural monuments – National Cultural Commission – Silesia – Silesian castle libraries

Kulturní památky v poválečné době

Záchrana movitých i nemovitých památek se po roce 1945 nesla v duchu zmatků a chaosu. Poválečné rabování mělo živelný charakter a stejnou tendenci měly i pokusy o záchranu cenných mobiliárních předmětů a samotných stavebních objektů. Vyznat se proto ve spleti organizační struktury organizací, komisí a institucí nesoucích tehdy odpovědnost za záchranu kulturního bohatství není dnes zcela jednoduché, zvláště s přihlédnutím k faktu, že se jejich pravomoci mnohdy překrývaly. Dramatičnost situace bezprostředně po válce dokládá výzva Sekretariátu pro evidenci a záchranu památek písemných, historických, uměleckých i přírodních, který byl zřízen v květnu roku 1945 Zemským národním výborem (dále ZNV) v Praze a Českou národní radou, apelující především na místní odborníky z řad muzejníků, archivářů, ale pomocí rozhlasu též na místní učitele a občany, aby věnovali pozornost památkám ve své oblasti a starali se v co možná nejvyšší možné míře o jejich zabezpečení. I přes zprávy o devastaci památek skončila práce dobrovolníků a tzv. zajišťovací komise po několika týdnech zaevidováním památek v pohraničí. K dalšímu postupu scházely nejen prostředky, ale též odborné znalosti.¹ Sekretariát poté plnil evidenční funkci a došlé zprávy o ohrožených památkách předával jednotlivým státním institucím – Národní univerzitní

knihovně, Národnímu muzeu a v případě Moravy a Slezska Moravské zemské a univerzitní knihovně nebo Univerzitní knihovně v Olomouci.² Koordinaci péče o hmotné umělecké předměty převzal po Sekretariátu Státní památkový úřad (dále SPÚ), jehož činnost však neměla dlouhého trvání. Již v červenci roku 1945 přešla veškerá kompetence do gesce Ministerstva školství a osvěty (dále MŠO). Jelikož zabezpečovací práce nepostupovaly vhodným tempem, překrývala se činnost těchto institucí ještě během roku 1946. Zásadním krokem bylo vydání prezidentského dekretu č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa ze dne 21. června 1945,³ na jehož základě nedošlo jen ke konfiskaci půdy, ale též veškerého majetku s ní spojeného, tedy i zámeckých budov s veškerým mobiliářem. Správa tohoto majetku byla svěřena Národnímu pozemkovému fondu (dále NPF), jenž spadal pod Ministerstvo zemědělství. Samotnou správou objektů byl pověřen památkový referát, zřízený v rámci NPF. Pravděpodobně z iniciativy historika umění Zdeňka Wirtha (1878–1961)⁴ byla v srpnu roku 1945 řízena při NPF tzv. památková komise. Ta v letech 1945–1947 posuzovala, ve spolupráci s památkovým referátem NPF, komu z žadatelů bude objekt svěřen do užívání, současně dohlížela na samotnou správu zámků.⁵ Pro záchranu a uspořádání vnitřního

¹ NOVOTNÝ 2019, s. 90; UHLÍKOVÁ 2004, s. 21; UHLÍKOVÁ 2019, s. 36, 39.

² STROUHALOVÁ 2016, s. 31–32; STROUHALOVÁ 2019, s. 231; STROUHALOVÁ 2020, s. 208; SULŽENKO – KOKEŠ 2021, s. 15.

³ Zákon č. 12/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Zásadním byl též zákon č. 108/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. BENEŠOVY DEKRETY 2002, s. 65–70.

⁴ Respektovaný odborník pro oblast ochrany památek, jedna z nejvlivnějších osobností české kulturní historie první poloviny 20. století. ROHÁČEK – UHLÍKOVÁ 2010, s. 7, 22.

⁵ Před touto komisí působili na objektech tzv. národní správci jmenovaní ZNV v Praze či v Brně. Správci měli za úkol vytvořit inventáře předmětů a tyto předměty následně deponovat do uzamykatelné místnosti, která měla být zapečetěna. UHLÍKOVÁ 2004, s. 20–24.

vybavení zámeckých objektů byla zcela zásadní činnost Národní kulturní komise (NKK) zřízené při MŠO zákonem č. 137/1946 Sb.⁶

Národní kulturní komise

Idea založení Národní kulturní komise (dále NKK nebo Komise) jakožto ústředního orgánu pro správu státního kulturního majetku pocházela již z léta roku 1945. Původně měla instituce vzniknout na základě prezidentského dekretu, ale jelikož návrh nebyl včas projednán, musela být Komise zřízena zákonem schváleným Národním shromážděním.⁷ Vzhledem k povědomí o enormním množství zkonfiskovaných knižních sbírek ohrožených rozchvácením a devastací byla práce započata již 7. července roku 1945,⁸ ačkoliv oficiálně začala Komise pracovat až na začátku roku 1947. Během prací bylo nutné vyřešit kompetence zúčastněných institucí. Vznikla dohoda mezi NKK a NPF o spolupráci při přejímání⁹ a likvidaci zámků zkonfiskovaných podle dekretů 12/45 Sb. a 108/45 Sb.¹⁰ Na základě této dohody byly vypracovány konkrétní postupy umožňující kooperaci NKK a NPF při eliminaci zámeckých mobiliářů, a to tak, aby zmíněné instituce mohly „využít účelně kulturní majetek státu, revolucí nabytý, a postavit jej do služby národní kultury“.¹¹

Roku 1946 bylo památkovou komisí při NPF vybráno 48 nejvýznamnějších objektů,¹² které byly výnosem Ministerstva zemědělství označeny jako objekty I. kategorie a jako takové byly určeny výhradně pro kulturní využití. Cílem bylo vytvoření tzv. vývojové sbírky objektů dokládajících historický vývoj architektonických slohů od středověku po pseudoslohy.¹³ Mělo se jednat o jakási „musea bytové kultury“.¹⁴ Roku 1947¹⁵ prohlásilo MŠO tyto objekty za státní kulturní majetek a svěřilo je do užívání NKK.¹⁶ Ze Slezska byl zahrnut pouze jeden objekt, a to zámek Bruntál. Ostatní slezské zámky spadaly do skupiny objektů II. kategorie, u nichž se s kulturním využitím nepočítalo, čemuž jejich pozdější osudy mnohdy odpovídaly. Byly ponechány

ve správě NPF a po vyřídění veškerého mobiliáře pracovníky NKK (pro tuto činnost se vžil termín eliminace) měly být svěřeny do užívání jiným zájemcům z řad místních škol, úřadů či institucí.

Třídění mobiliárních fondů, včetně těch knižních, mělo probíhat dle přesně stanovených pravidel a postupů. V případě slezských zámeckých knihoven se však o systematickosti hovořit nedá. Informace o případném třídění slezských zámeckých fondů zcela schází¹⁷ a je otázkou, zda na objektech k takovému pracím vůbec docházelo. Výjimku tvořil zámek Bruntál, který byl pod přímou správou NKK, a byla mu proto věnována pozornost. Stav knihovny při návštěvě referenta NKK uskutečněné roku 1952 však zcela neodpovídal představám o vhodně spravovaném knižním fondu. Knihovna, tou dobou uložená na zámku Lednice, byla z velké části složena na zemi v hromádách, jednotlivé svazky byly roztrošeny po místnostech a na oknech. Přístup do místností byl volný, okna otevřená, pravděpodobnost krádeže byla tedy více než značná. Referenta navíc zděsil celkový stav místností i fondu, který shledal „neobvyklým na státních zámcích“. Veškeré prostory měl pokrývat prach, na zemi se nacházely hromádky smetí, myšince, a dokonce nádoby s popelem.¹⁸ K nápravě tohoto stavu samozřejmě nedošlo okamžitě. Teprve následujícího roku bylo provedeno provizorní uspořádání knihovny, které však mělo jen zamezit dalšímu poškozování knih.¹⁹ V případě bruntálské knihovny byl její neutěšený stav vytýkán oblastnímu inspektorovi a správci zámku Josefu Kyliánovi. Ten si naopak v dopisech stěžuje, že neví, proč se všichni Lednici vyhýbají. Urguje návštěvu „knihovníka“, který by měl vyřídít provizorně uskladněnou knihovnu. Informuje o neuspořádanosti objektu, který je plný nábytku a knih. Zoufale se táže, zda odpovědní pracovníci „ztratili o Lednici veškerý zájem?“. V závěru dopisu trpce lituje a konstatuje, že je „smolař“ a že „si to přec měl rozmyslet a raději se z Lednice odstěhovat než převzít správu zámku“.²⁰ O tom, jaká byla situace na objektech II. kategorie, si proto nelze dělat žádné iluze. Pracovníků v kultuře bylo obecně málo, a nejen na zaměstnance NKK,

⁶ Zákon č. 137/1946 Sb. *Zákon o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku.*

⁷ UHLÍKOVÁ 2004, s. 29–30.

⁸ V době od 7. července roku 1945 do března roku 1947 byly pracovníky NKK provedeny kontrolní obhlídky zhruba na 300 zámcích, kterých se zúčastnili také zástupci Ministerstva zemědělství s pracovníky NPF. Agenda NM: Zápis o pětadvacáté schůzi pléna Národní kulturní komise při ministerstvu školství, věd a umění konané v paláci Nosticů dne 27. XII. 1951.

⁹ K přejímání objektů bylo dále přístupováno za „spolúčinnosti“ Ministerstva zemědělství, SPÚ v Praze nebo v Brně a též orgánů lidové správy. Od roku 1949 byli přítomni zástupci KNV a KSČ. Častým problémem bylo předchozí obsazení objektu „uživateli, kteří nesledovali kulturní účely“. Agenda NM: Zápis o pětadvacáté schůzi...

¹⁰ Zákon č. 108/1945 Sb. *Dekret prezidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondch národní obnovy.* BENEŠOVY DEKRETY 2002, s. 65–70.

¹¹ Agenda NM: *Dohoda o spolupráci Národní kulturní komise /NKK/ a Národního pozemkového fondu /NPF/ při přejímání a likvidaci zkonfiskovaného majetku podle dekretu prezidenta republiky č. 12/45 Sb.*; Agenda NM: *Dohoda o spolupráci Národní kulturní komise a Fondu národní obnovy v Praze při přejímání státního kulturního majetku / nepřátelského movitého majetku, zkonfiskovaného podle dekretu č. 108/45 Sb. V Praze dne 4. dubna 1949, č. j. 2797/1949 (Národní kulturní komise) č. j. 103.697/49-1/4 (Osídlovací úřad a Fond národní obnovy v Praze).*

¹² Počet vybraných knihoven byl po únoru 1948 navýšen na 100. Agenda NM: Zápis o pětadvacáté schůzi...

¹³ Agenda NM: Zápis o pětadvacáté schůzi...

¹⁴ Dále měla vznikat „musea odborná“ – hipologické muzeum ve Slatiňanech, muzeum Babičky v Ratibořicích či muzeum porcelánu v Klášterci nad Ohří. Agenda NM: Zápis o pětadvacáté schůzi...

¹⁵ Stalo se tak 1. května 1947. Agenda NM: Zápis o VII. /řádné/ schůzi Národní kulturní komise, která se konala dne 26. října 1948.

¹⁶ SULŽENKO – KOKEŠ 2021, s. 21.

¹⁷ Jen v seznamu objektů zkonfiskovaných na základě prezidentských dekretů, na nichž má proběhnout eliminace, se vyskytuje zámek Kunčice nad Ostravou a Radouň. Jedná se však o zámky Kunčice nad Ostravicí a Radouň. Agenda NM. Nedatovaný dokument.

¹⁸ Agenda NM: *Interní dokument NKK, Kancelář administrativního referenta, č. 77472/52.*

¹⁹ Agenda NM: *Dopis oblastního inspektora Josefa Kyliána (Lednice) → MŠO, 3.2.1953, k č. 77472/1952.*

²⁰ Agenda NM: *Dopis oblastního inspektora Josefa Kyliána (Lednice) → MŠO, 9.2.1953.*

ale též na správce objektů byl kladen obrovský tlak na výkon. Personální vybavenost administrativní kanceláře,²¹ v jejíž gesci bylo přejímání zámeckých a hradních objektů, byla zcela tristní. Od počátku působení se kancelář potýkala s nedostatkem personálu, zejména z řad odborníků. Situaci neulehčovalo ani rozhodnutí předsedy Wirtha, že eliminace může být prováděna pouze za jeho přítomnosti. Ustoupení od této praxe bylo v pozdějších letech zcela nevyhnutelné. Vedle předsedy Wirtha²² zde v počátcích fungování Komise působily pouze dvě odborné pracovnice, a to historičky umění Ema Charvátová a Taťána Kubátová. I přes neustálé upozorňování na přetíženost pracovníků se personální vybavenost kanceláře zlepšovala jen velmi pomalu.²³ Množství tříděného materiálu bylo skutečně ohromné, což často vedlo k pracovním výkonům překračujícím o desítky procent běžnou pracovní dobu. Svědectvím jsou zprávy ze služebních cest knižního referenta NKK Františka Chaloupky, ve kterých upozorňuje na „svůj velmi zvýšený výkon“ překračující o zhruba 35 procent běžnou pracovní dobu. S citelnou trpkostí si Chaloupka stěžuje na neproplacení přespočetných hodin vzhledem k nutnosti práce za „každého počasí, ve špině a chladu“. Situace se postupem času zlepšila. Zvláště poté, co povolení k třídicím pracím získaly i Charvátová s Kubátovou.²⁴ Roku 1951 vykonávalo odbornou činnost již devět zaměstnanců.

Péče o zámecké knihovny od roku 1952

Od roku 1949 byla agenda NKK převáděna na Krajské národní výbory (dále KNV). To trvalo až do začátku roku 1952, kdy činnost Komise skončila.²⁵ Zámecké knihovny byly poté spravovány Ministerstvem školství a kultury a po dvou letech přešly do péče Státní památkové správy, která byla zřízena roku 1953. Odbornou správou zámeckých knihoven byla dle výnosu č. 26 727/1954 ze dne 4. června 1954 pověřena Knihovna Národního muzea (dále KNM). Po zrušení Státní památkové správy (dále SPS) bylo přímou ministerstkou instrukcí čj. 22 131/1959 ze dne 13. května 1959 rozhodnuto o předání tzv. instalovaných knihoven (na regálech) do správy organizací, jež spravovaly jednotlivé památkové objekty, a neinstalované knihovny („na hromadách“) tato instrukce ponechala ve správě KNM.²⁶ Tento stav trvá de facto do dnešních dnů.

Slezské zámecké knihovny

Na počátku 20. století se v oblasti českého Slezska, rozkládajícího se dnes na území okresů Jeseník, Opava, Karviná, Krnov, Bruntál, Ostrava, Frýdek-Místek a Nový Jičín, nacházelo přibližně 135 zámeckých objektů.²⁷ Prokazatelně byla knihovna budována na 47 zámcích. Situace se radikálně změnila po druhé světové válce. Ze všech slezských zámeckých knihoven se v relativní celistvosti zachovaly jen dvě a několik dalších pouze v torzálním stavu. Ve srovnání s Moravou, kde se na více než 230 zámcích zachovalo přibližně 94 knihoven, a s Čechami s 246 dochovanými knihovnami se zdá počet přeživších slezských zámeckých knihoven zcela tristní.

Příčiny tohoto stavu je třeba spatřovat především v odlehlosti celého regionu a celkovém vnímání Slezska jako oblasti periferní.²⁸ Osudným rozhodnutím bylo též svěřeni těchto knihoven částečně do kompetence místním vědeckým institucím. Stalo se tak na základě zákona č. 137/1946 Sb. V květnu roku 1951 byla konkrétně Slezská studijní knihovna (dále SSK), z důvodu, „aby nevzešly škody na státním kulturním majetku v důsledku toho, že pro velké množství zámeckých knihoven nemůže Nár. kult. komise ihned prováděti odvoz“, pověřena péčí o slezské zámecké knihovny.²⁹

Z obsahu i formy mnoha dochovaných dokumentů vyvěrá nesystematičnost následné péče, ať už jde o zasilání reversů a seznamů převzatých knih, či dokonce získávání základních informací o tom, zda byl převoz uskutečněn, případně kdy, kým a kam. Dobrat se jasného sledu událostí je velice problematické a mnohdy naprosto nemožné. Ačkoliv existoval přesný manuál NKK pro manipulaci s knižními fondy, pro nedostatek personálu nebylo možné tyto postupy jakkoliv kontrolovat. Výsledkem byla v lepším případě ignorace problému, častá byla též svévolná manipulace s fondy, včetně rozkrádání. V případě nejhorším docházelo k nekontrolované likvidaci knihoven. Zcela v rozporu s ideou NKK byly významné provenienční celky nabídnuty pražskému antikvariátnímu středisku, ze kterého poté nakupovali němečtí antikváři Sauer & Auverman, Perlstein a další.³⁰

Slezské zámecké knihovny v Agendě Národního muzea

Významným a mnohdy téměř jediným zdrojem informací o slezských zámeckých knihovnách je Agenda Národního

²¹ Svou činnost zahájila kancelář 1. dubna roku 1947. Umístěna byla ve Valdštejském paláci v Praze. Agenda NM: *Zápis o pětadvacáté schůzi...*

²² Dalšími členy Komise byli místopředseda Břetislav Štorm, dále zástupci Ministerstva školství, Ministerstva vnitra, Ministerstva financí, Ministerstva zemědělství, Ministerstva místního obchodu, Ministerstva národní obrany, Státního úřadu plánovacího, Národního pozemkového fondu, Fondu národní obnovy, též odborní znalci pro ochranu přírody, archivnictví, knihovnictví a muzejnictví. Vedoucím administrativní kanceláře byl Bohumil Patka, kterého po odchodu do penze nahradil Karel Chodl. Agenda NM: *Zápis o pětadvacáté schůzi...* Od roku 1948 působil jako odborný znalec za muzejnictví etnograf a archeolog Karel Černohorský (1896–1982), legionář v Rusku, v letech 1935–1938 a 1945–1948 ředitel Slezského zemského muzea. BIOGRAFICKÝ SLOVNÍK 1998, s. 50–51.

²³ Agenda NM: *Zápis o pětadvacáté schůzi...*

²⁴ Agenda NM: *Zápis o VI. schůzi Národní kulturní komise, která se konala dne 29. června 1948.*

²⁵ Agenda NM: *Zápis o pětadvacáté schůzi...*

²⁶ MAŠEK – TURKOVÁ 2004, s. [5].

²⁷ Zahrnuti jsou i lovecké zámečky a menší panská sídla. Stejně tak je zahrnut Fulnek a Paskov, města rozkládající se na hranici Moravy a Slezska, ale s budovou zámku na moravské straně. TITTEL 1905; HRADY 1987.

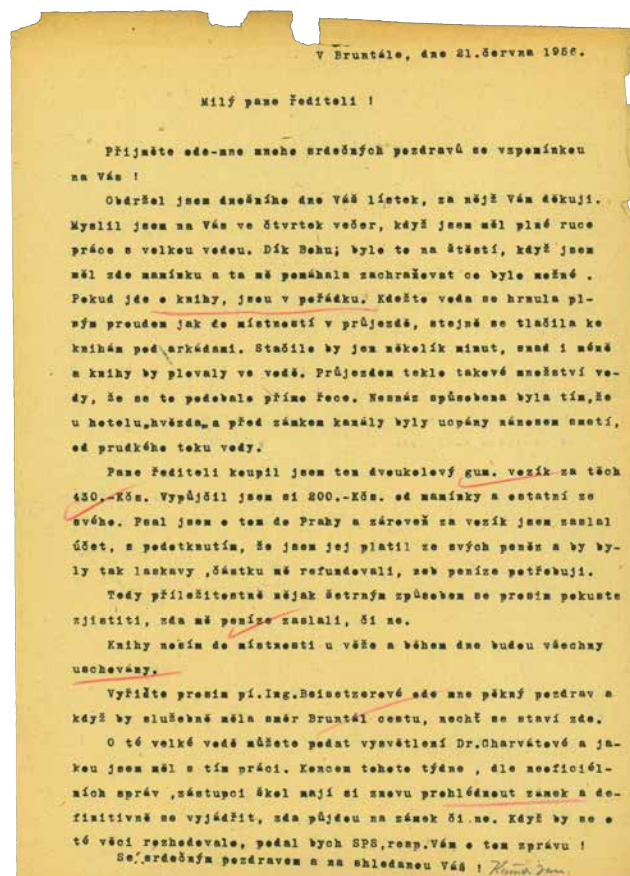
²⁸ V neposlední řadě se region musel potýkat s devastujícími následky válečných událostí.

²⁹ Se slezskými zámeckými knihovnami manipulovalo též Slezské zemské muzeum / Slezské muzeum v Opavě. Doklady o udělení dispozičního práva této instituci se však v Agendě nenachází.

³⁰ LIFKA 1974, s. 115–140.

muzea skládající se z materiálů NKK, SPS a dokumentů oddělení zámeckých knihoven KNM. Ačkoliv se jedná o zdroj podstatný, nezahrnuje zdaleka všechny existující slezské zámecké knihovny. Dle Agendy si tak lze udělat pouze rámcový obrázek o tom, jak bylo s těmito knihovnami nakládáno. Současně je Agenda jakýmsi svědectvím o době plné shonu a zmatků. Době, kdy si odborní pracovníci, kterých byl omezený počet, museli mnohdy připadat jako bájný Sisyfos.

Zámek **Bruntál** byl jako „*jediný barokní objekt ve Slezsku*“ vybrán mezi prvními čtyřiceti osmi objekty I. kategorie. O obsahu fondu bruntálské zámecké knihovny máme k dispozici nejpodrobnější informace, zvláště díky zprávě, kterou o ní podal Bohumír Lifka (1900–1987)³¹ v přehledu o knihovnách v objektech NKK ze září roku 1949.³² Zakladatelem a budovatelem knihovny byl rakouský arcivévoda Evžen Habsburský (1863–1954), velmistr řádu německých rytířů,³³ považovaný za jednoho z nejvzdělanějších příslušníků habsburského domu. Ve své knihovně shromáždil například rozsáhlý soubor militarií, množství uměleckých publikací a pravděpodobně nejrozsáhlejší sbírku tyrolian na našem území. Správou knihovny pověřil penzionovaného důstojníka svého pluku Hanse rytíře Gertenbergera von Reichegg, jenž byl též autorem několika v knihovně dochovaných katalogů.³⁴ Právě díky jednomu z těchto soupisů, označenému názvem: „*Bücher-Inventar der Privat-Bibliothek Seiner K. u. K. Hoheit des Erzherzogs Eugen. Freudenthal, Schlesien. I.–II.*“ nezůstala bruntálská knihovna po konfiskaci habsburského majetku po vzniku Československa v roce 1918³⁵ ve vlastnictví řádu německých rytířů, který si ji nárokoval. V Lifkově odhadu čítal bruntálský fond na 17 000 svazků, ze statistického dotazníku z roku 1927 však vychází počet 20 114 svazků. Rozdíl vysvětluje Lifka tak, že později byly do počtu svazků počítány také jednotlivé sešity nevázaných ročníků periodik. V každém případě drží bruntálská knihovna svým rozsahem ve Slezsku prvenství. Většina knih je označena Evženovým heraldickým exlibris s reprodukcí kresby vídeňského dvorního malíře a tvůrce exlibris Ernsta Augusta Krahla (1858–1926). Dále se na titulních listech objevují fialová, anilinovou barvou vytlačená razítka, dle Lifky „*nevkusná a zcela zbytečná*“. Je s podivem, že přestože se jednalo o zámeckou knihovnu objektu I. kategorie, ze kterých se „*zásadně knihy nepřidělují (nesvěřují)*“,³⁶ bylo v prosinci roku 1953 z bruntálského fondu zástupci bratislavské univerzity vybráno pro tamní knihovnu celkem 46 knih a časopisů. Otázky vzbuzuje též převoz knihovny z Bruntálu

Obr. 1. Dopis správce zámku Bruntál Jana Kummera adresovaný referentu administrativní kanceláře NKK Vojtěchu Walterovi

do Lednice, ke kterému došlo v roce 1950, ačkoliv stavební stav objektu byl při oficiálním převzetí roku 1949 označen jako dobrý.³⁷ Pracovník SPS sice v jiném dokumentu zmiňuje evakuaci zámku, o té však nejsou známy další podrobnosti.³⁸ Ke zpětnému převozu z Lednice do Bruntálu bylo přikročeno v červnu roku 1956. Akcí předcházela poměrně složitá domluva přepravní logistiky, jejíž průběh je v Agendě podrobně rozepsán. Stěhování započalo 9. června v brzkých ranních hodinách a skončilo 14. toho měsíce v jednu hodinu ráno. Celkem bylo z Lednice do Bruntálu převezeno 23 000 knih (započítán i svoz Lešná) a knihovního nábytku za pomoci sedmi motorových vozidel. Ve zprávě je vyjádřeno poděkování řidičům z ČSAD v Šumperku a Olomouci za příjemnou, byť, s ohledem na noční převozy a vykládky knih, jistě

³¹ Zakladatel oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea. Lifkův význam spočívá především v jeho úsilí o zachování zámeckých knihoven jako samostatných celků. Toto rozhodnutí učinilo z českých zámeckých knihoven evropský unikát. Bohužel nebylo možné zrealizovat záměr ponechat zámecké knihovní fondy v místech jejich vzniku, a to z důvodu omezeného počtu zámků určených výhradně pro kulturní využití (tzv. zámky I. kategorie). MAŠEK – TURKOVÁ, s. [5].

³² Agenda NM: Složka Bruntál. LIFKA, Bohumír. *Přehled o knihovnách v objektech Národní kulturní komise, č. 9161/1949. Pátá zpráva. Knihovny na zámku v Bruntálu.*

³³ BOHATTA – HOLZMANN 1900, s. 39.

³⁴ Bruntál připadl řádu německých rytířů po pobělohorské konfiskaci. Knihovna zde byla založena již za velmistra Antonína Viktora (1779–1835), též příslušníka habsburského domu. Jeho knihovna byla patrně po nástupu arcivévody Evžena přemístěna na hrad Sovinec. Tento fond je v současné době uložen v depozitáři Muzea v Bruntále. NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 15.

³⁵ Stalo se tak na základě zákona č. 354/1921 Sb., ze dne 12. srpna 1921 o převzetí statků a majetku, připadlých podle mírových smluv československému státu. [online]. *Wolters Kluwer ČR, ASPI* [cit. 14. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2635/1/2/zakon-c-354-1921-sb>.

³⁶ Agenda NM: Složka Bruntál. *MŠO → Správa státního zámku Lednice, 12. 12. 1953, č. 13064/53.*

³⁷ UHLÍKOVÁ 2004, s. 170.

³⁸ Agenda NM: *MNV Velké Hoštice → SPS, 12. 2. 1954, č. j. 360/12.II.1954.*

náročnou spoluprací.³⁹ Zajímavým dokumentem doby jsou též dochované pohlednice a dopisy zasílané bruntálským správcem Janem Kummerem knižnímu referentu a zaměstnanci administrativní kanceláře NKK Vojtěchu Walterovi.⁴⁰ Tykají se především pracovních záležitostí, zároveň místy dodávají strohé úřední korespondenci lidskou tvář. Kastelán například prosí referenta Waltera o upřesnění jeho příjezdu, aby si mohl „někdy večer odskočit k mamince“. V příloženém dopisu též urguje refundaci peněz za zakoupený dvoukolový gumový vozík, na který si musel vypůjčit „200.- Kčs. od maminky a ostatní ze svého“. Informuje též o velké vodě, která se prohnala zámekem, a kvituje s povděkem, že zde měl opět maminku, která mu „pomáhala zachraňovat co bylo možné“. Ubezpečuje také, že „pokud jde o knihy, jsou v pořádku“, ačkoliv se voda „hrnula plným proudem jak do místnosti v příjezdě“ a „stejně se tlačila ke knihám pod arkádami“. Údajně „stačilo by jen několik minut, snad i méně a knihy by plovaly ve vodě“. O týden později posílá kastelán další prosbu o proplacení peněz, jelikož ho v pondělí přijedou navštívit děti a on jim chce „popřát“, aby si od něj odnesly „pěkné dojmy“.⁴¹

Druhým nejčastěji zmiňovaným zámekem v muzejní Agendě je zámek v **Hradci nad Moravicí**, který sloužil jako sběrna.⁴² V Lifkově přehledu *O knihovnách v objektech Státní správy kulturního majetku při Ministerstvu školství a osvěty v Praze* z roku 1953 je psáno, že knihovny si správa zámku cení a je „vzorem, jak by se měly samosprávné

svazky starati o svěřené kulturní hodnoty“.⁴³ Vedle hlavní rodové knihovny knížat Lichnovských se na Hradci mělo nacházet jedenáct svozů. Z různých materiálů, zvláště z vyplněného ministerského dotazníku,⁴⁴ který KNV odeslal 12. března 1952 do Prahy, se dozvídáme, že se jednalo o zámecké knihovny Hanušovice,⁴⁵ Hlavnice,⁴⁶ Horní Vikštejn, Jezdkovice,⁴⁷ Kobylá,⁴⁸ Linhartovy,⁴⁹ Stará (Dolní) Červená Voda,⁵⁰ Stěbořice, Štáblovice,⁵¹ Třebovice a Velké Kunčice.⁵² Převoz mělo zajistit Slezské zemské muzeum (dále SZM) v Opavě v rozmezí let 1947–1949.⁵³ Zmíněné svozy měly být následně ve dnech 6. a 8. prosince 1951⁵⁴ odvezeny SSK v Opavě. Součástí těchto převozů měla být údajně i zámecká knihovna Bernartice. Místní Krajské osvětové středisko (dále KOS) však poznamenává, že není možné zjistit, zda součástí svozu byla i tato knihovna. K převozu knih ze zámků Poruba u Svinova, Paskov, Kunov u Krnova, Nové Heřminovy,⁵⁵ Třebovice a Štáblovice byla SSK pověřena také dopisem z 24. května 1951.⁵⁶ V té době však měly být zámecké knihovny Třebovice a Štáblovice již nejméně dva roky uložené na Hradci. O torzu třebovické knihovny informovala též zpráva z 28. června 1951. Knihy měly být původně uloženy na třebovické faře a její další část měla být „již dříve“ odvezena Fondem národní obnovy do skladů v Hlučíně.⁵⁷ SSK měla podle konceptu dokumentu z 2. ledna 1952 dodat seznamy a depozitní reversy přejatých zámeckých knihoven Deštné, Hošťálkovy, Poruba, Jezdkovice, Štáblovice a Dolní Životice, z muzea

³⁹ Agenda NM: Složka Bruntál. *Interní spis MŠO*, č. 10475/56.

⁴⁰ V jedné z pohlednic Kummer informuje Waltera o tom, že knihovna nebyla dosud postavena a uspořádána. Údajně o této nutnosti psal „již v roce 1956“ a stále čeká. Dále píše, že pokud se nedočká do jara, dá se do práce sám. Agenda NM: Složka Bruntál.

⁴¹ Agenda NM: Složka Bruntál.

⁴² Jednalo se o vybrané zámky, na které byl svážen mobiliář ze zámků II. kategorie. Hradec nad Moravicí byl jedinou sběrnou na území Slezska. Dále fungovaly tzv. oblastní sklady, kterých bylo na území Slezska šest (včetně Bruntálu). Agenda NM: Seznam sběrů vyříděného knižního materiálu na státních zámcích; Agenda NM: *Přehled oblastních skladů FNO, v nichž provedou vyřídění pověřenci Nár. kult. komise*, č. j. 2456/48.

⁴³ Agenda NM: Složka Hradec nad Moravicí, k čj. 9161/1949 a 81063/53 z 22. 4. 1953. *Dvacátá zpráva*.

V tomto „přehledném třídění hodnoty pamětné ceny zámeckých knihoven v interiérech i ve svozech k účelům uchovávacím i distribučním“ jsou jednotlivé zámecké knihovny rozděleny do tří barevně odlišených kategorií, a to takto: červeně – „I. Museální celky a interiéry prvního řádu“; zeleně – „II. Vyřídění histor. a pamětné jádro k zachování ostatek užitkově rozdělití ústavům“; modře – „III. Užitkovým rozdělením zcela likvidovati“. Celkově je v dokumentu zmíněno 110 zámků a přes 300 svozů.

⁴⁴ Agenda NM: *Dotazník, Hradec u Opavy*, k č. j. 61089/1952.

⁴⁵ Agenda NM eviduje pouze vágní zprávu o „jakési“ knihovně, která měla být převzata SM v Opavě. Jde však o knihovnu moravskou.

⁴⁶ Až do konce druhé světové války patřil zámek rodině Bayerů z Bayersburgu, nobilitované v roce 1815. Kdo knihovnu ze zámku odvezl, se pracovníkům Slezského studijního ústavu (dále SSÚ) zjistit nepodařilo (viz pozn. 43). Agenda NM: *SSÚ* → *NKK*, 14. 5. 1952, č. j. 296/52.

⁴⁷ Knihovnu měl odvézt SSÚ do Opavy roku 1946. Slíbený předávací revers se však v Agendě nenachází. Vlastníky zámku byli od roku 1821 svobodní páni Sedlnitzky-Odrowaz von Choltitz. Poslední majitelkou byla Maria Karolina (1874–1953), provdaná za Huga barona von Rhemen zu Barenfeld (1861–1929). Agenda NM: *NKK* → *SSÚ*, 24. 5. 1951, č. j. 6742/51.

⁴⁸ Zámek byl až do roku 1945 v majetku rodu ze Skal a Groß-Ellguth. Dle zmínky v Agendě knihovnu odvezlo SM. V hlášení činnosti knižního referenta Chaloupky z května roku 1951 jsou zámecká knihovna Kobylá a dále zámecké knihovny Vlčice a Hlavnice označeny za rozchvácené. Knihovny jsou v současné době neznámé. Pouze ze zámecké knihovny Kobylá se v historickém fondu SZM dochoval minimálně jeden svazek s rukopisným vpiskem „*JE v Skal*“, patrně z vlastnictví nabyvatele panství Jana Arnošta ze Skal a Groß-Ellguthu (1742–1813).

⁴⁹ Dle sdělení MNV se zdejší knihovna nedochovala. Agenda NM: *SSÚ* → *NKK*, 8. 11. 1951, č. j. 4017/51/Sv.

⁵⁰ Původně v majetku javornické podnikatelské rodiny Latzelů.

⁵¹ Pozůstatky po této knihovně, jejímiž majiteli byli svobodní páni Sobkové z Kornic, jsou uloženy v historickém fondu SZM. V Zemském archivu v Opavě je uložen též stručný soupis majetku ze zámku Štáblovice, ve kterém je zmíněno 37 knih. NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 33.

⁵² V ministerském dotazníku je zmíněna též zámecká knihovna Kyjovice. Je však přeškrtnuta a v kolonce poznámka je uvedeno „nezjištěno“. Zámek i knihovnu měla převzít Charita Ostrava. Pokud k tomu došlo, nedostala NKK o převozu žádnou zprávu. Jednotliviny pocházející z této knihovny se nachází v historickém fondu SZM. Jedná se o tisky s proveniencemi rodů Falckenheyn a především hrabat Stolberg-Stolberg. NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 26–27.

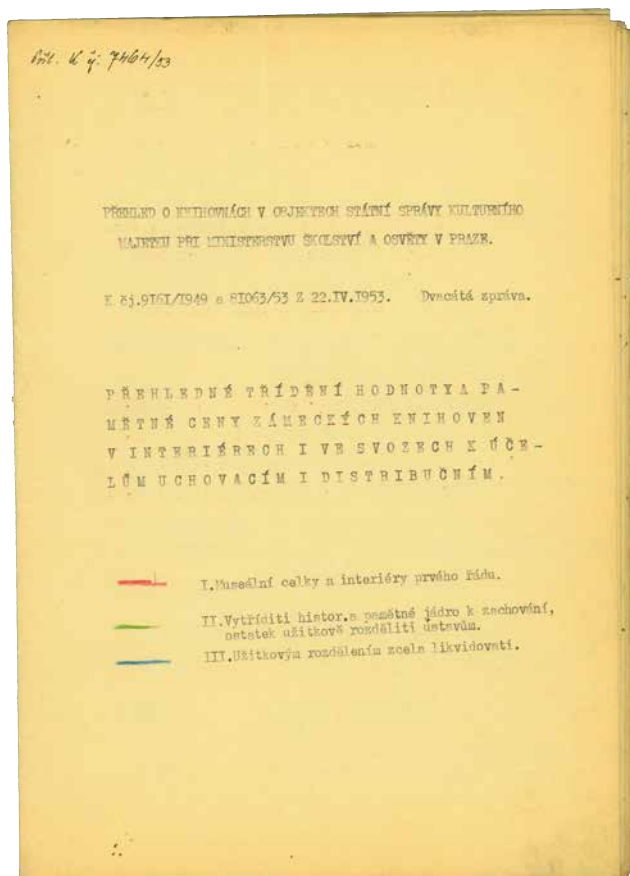
⁵³ Dle ministerského dotazníku z roku 1952 měla být tato necelá desítka zámeckých fondů převezena do Hradce nad Moravicí pracovníky SZM v Opavě. Podklady pro udělení dispozičního práva ze strany NKK této instituci se však v muzejní Agendě nenacházejí.

⁵⁴ V dokumentu se hovoří konkrétně o převozu „*trosek knihoven*“ pocházejících ze Stěbořic, Třebovic a Horního Vikštejna v hrubém odhadu 1200 svazků. Kdo odvezl knihovnu v Hlavnici, nebylo zjištěno. Zbylé v dotazníku uvedené knihovny tento dokument nezmiňuje. Agenda NM: *SSÚ* → *NKK*, 14. 5. 1952, č. j. 296/52.

⁵⁵ V dostupné literatuře se prozatím žádné zmínky o zámeckých knihovnách Kunov a Nové Heřminovy nenachází.

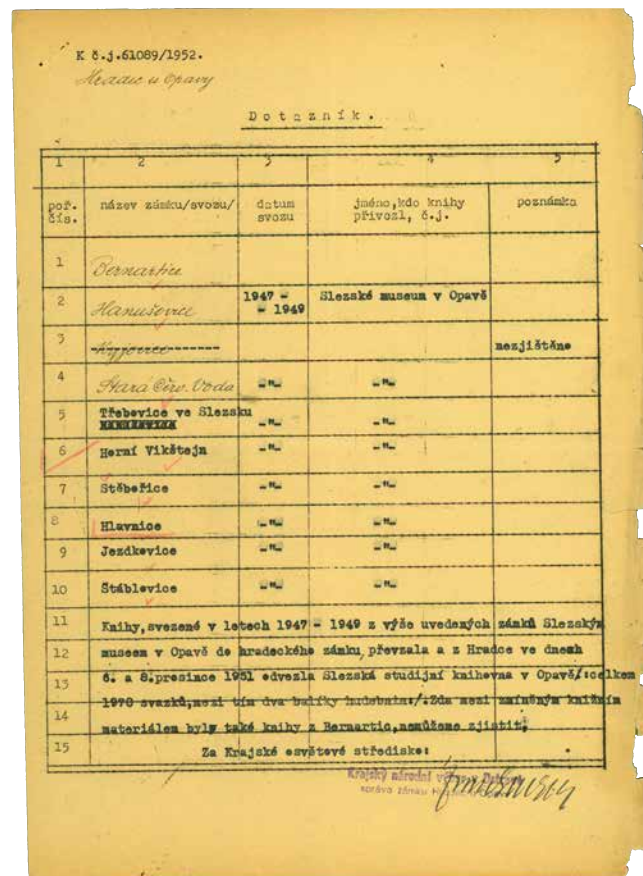
⁵⁶ Agenda NM: *NKK* → *SSÚ*, 24. 5. 1951, č. j. 6742/51.

⁵⁷ Agenda NM: *SSÚ* → *NKK*, 28. 6. 1951, č. j. 2670/51/Sv.

Obr. 2. Přehledné třídění hodnoty pamětné ceny zámeckých knihoven v interiérech i ve svozech k účelům uchovávacím i distribučním z roku 1953.

v Paskově a ze Státního archivu zemědělského ve Frýdku odvézt zámeckou knihovnu Paskov a ze zámku Hradec nad Moravicí mělo dojít k odvozu tam uskladněných svozů.⁵⁸ V seznamu jsou tak opět zmíněny knihovny, které měly být již od roku 1951 uskladněny v Opavě. Nově se v seznamu objevuje zámecká knihovna Velké Heraldice. Ve světle těchto skutečností jistě nepřekvapí, že z výhledového plánu instalace knihoven na státních hradech a zámcích, který sestavila skupina pracovníků v knihovnách státních hradů a zámků z pověření Ministerstva školství a kultury v roce 1958, je patrné, že dohled nad zachováním historických jader fondů slezských zámeckých knihoven byl pouze plánován.⁵⁹ Zmatek a nesystematičnost naplno vyvěrá z korespondence referenta pro historii a vlastivědu Josefa Svátka (1921–1997) z SSÚ v Opavě s referentem NKK Františkem Chaloupkou. K 16. srpnu roku 1951 se dle této zprávy nacházely na zámku v Hradci nad Moravicí knihovny z Horního Víkštejna, Stěbořic, Třebovic a Velkých Heraldic. K převozu knih z Dolních Životic a Paskova dle Svátka nedošlo, protože jejich auto nebylo „opět v pořádku“ a šofér musel toho času na brigádu. Při průzkumu ve Štáblovicích zjistili,

Obr. 3. Ministerský dotazník z roku 1952.

že knihovna byla loňského roku (tedy roku 1950) odvezena snad Slezským muzeem (dále SM) do Opavy, ale kdo tak učinil, není známo.⁶⁰ Dle ministerského dotazníku měla být i tato knihovna nejpozději roku 1949 umístěna mezi svozy na Hradci, odkud měla být v prosinci roku 1951 odvezena do Opavy, přičemž, podle jiného dokumentu měla do Opavy doputovat již v květnu, a to přímo z místa původního uložení. Přesný sled událostí není možné věrně rekonstruovat.

Od poloviny 19. století se ve vlastnictví statku a zámku **Albrechtice** vystřídalo několik nešlechtických rodin. Posledním majitelem byla rodina Brunnerových. Z dopisu z 25. května roku 1954 albrechtického archiváře Motla adresovaného Ministerstvu školství, věd a umění se dozvídáme, že ani účastníci událostí z roku 1945 mu „nemohli dát vysvětlení, zda v místnostech tohoto zámku byly uloženy nějaké knihy, které by měly historickou či kulturní [!] cenu“. Motl dále vyslovuje názor, že „pakliže tu vůbec nějaké takové cennosti z dob dřívějších zbyly“, bylo s nimi nakládáno jako s „bezcným papírem“. V závěru odkazuje na bývalého ředitele SZM Karla Černohorského (1896–1982), který se „jako odpovědný činitel a znalec Slezska“ snažil po válce tyto památky zachraňovat.⁶¹ Konkrétnější informace podává záznam z 18. prosince 1951 sepsaný pracovníkem SSK, který

⁵⁸ Agenda NM: *Koncept dopisu NKK (Chodl) → SSÚ, 2. 1. 1952, č. j. 13265/51.*

⁵⁹ Agenda NM: *KNM, Skupina pracovníků v knihovnách státních hradů a zámků na úkol Ministerstva školství a kultury Č. 26.727/1954. Výhledový plán instalace knihoven na státních hradech a zámcích k 1. srpnu 1958.*

⁶⁰ Agenda NM: *SSÚ (Svátka) → NKK (Chaloupka), 16. 8. 1951, č. j. 3136/51/Sv.*

⁶¹ Agenda NM: *MNV Albrechtice → Ministerstvo školství, věd a umění, 25. 5. 1954, č. j. 2034/1952.*

potvrzuje převoz zbytků knih pocházejících z Albrechtic v hrubém odhadu 500 svazků ze Státního oblastního archivu zemědělského ve Frýdku do SSK v Opavě.⁶² Z dokumentu ze 14. května 1952 však vyplývá, že se jednalo jen o zbytek tzv. „*Volksbibliothek*“ obsahující beletristickou literaturu.⁶³

Zámecká knihovna **Bernartice** měla být patrně v první polovině roku 1950 převezena Dr. Alenou Königovou do sběrný v Hradci nad Moravicí. Skutečnost potvrzuje zpráva Dr. Josefa Dudy, zástupce ředitele SZM v Opavě, ze 17. srpna 1950.⁶⁴ Zde však stopy po knihovně mizí. V době, kdy měla být knihovna, společně s ostatními svozy, převezena z Hradce nad Moravicí do Opavy (viz ministerský dotazník z roku 1952), nebyli zaměstnanci KOS již schopni bernartickou knihovnu identifikovat.⁶⁵ Logickým předpokladem je možnost smísení bernartického fondu s jinými zámeckými svozy. V takovém případě by se dal předpokládat výskyt provenienčních znaků posledních majitelů zámku, a to javornické podnikatelské rodiny Latzelů, v historickém fondu Knihovny SZM. K takovému nálezu však prozatím nedošlo.

Konkrétnější vyjádření bylo 22. ledna 1954 zasláno pražské SPS Místním národním výborem (MNV) v **Brantcích**. Činovník národního výboru sděluje, že knihy ze zdejší zámecké knihovny „*převzala národní škola v Brantcích*“. Dle výpovědi řídicího učitele Ludvíka Konečného „*přišly všechny do sběru, až na jeden slovník*“. Skutečnost potvrzuje zápis v Agendě, který eliminaci „*předmětů*“ nacházejících se na zámku datuje k 31. lednu a 29. únoru 1951. „*Knihy, v počtu 1000 kusů*“ měly být umístěny v místní knihovně MNV Brantice, a to patrně k datu 21. prosince 1953. Kdo provedl eliminaci a kdo na začátku roku 1954 odvezl knihy do sběru, není jasné.

Zámek **Dobroslavice**, od roku 1860 v majetku starého slezského hraběcího rodu Wilczeků, byl během tzv. Ostravské operace⁶⁶ vypálen a s ním pravděpodobně i knihovna. Dne 16. 1. 1954 hlásí MNV, že „*na zdejším zámku nebyla žádná knihovna zachována*“ a „*podle výpovědi bývalého správce zámku, byly knihy asi 2 měsíce před osvobozením odvezeny v r. 1945 do neznámého jemu místa pravděpodobně do Rakouska*“. Současník může být upokojen, neboť dle referenta „*knihy neměly žádnou historickou cenu*“.

Interní dokument administrativní kanceláře NKK z roku 1950 upozorňuje na zámecké knihovny v **Dolních Životcích**

a **Deštném**, které se již nějakou dobu měly nacházet v „*nebezpečí zničení*“. Pracovníkem NKK měl být NPF požádán o soupis inventáře s tím, „*aby mohla sama (NKK) převést hodnotné předměty do své sběrný v Bruntále*“. Z prohlídky spisů z roku 1949 usoudila Dr. Charvátová, že se tak nestalo a údajně nedošlo ani k eliminaci. O vzácnějších starých knihách v Deštném a umělecko-historické sbírce v Dolních Životcích přišel osobně podat svědectví též dr. Lumír Jisl (1921–1969),⁶⁷ v letech 1952–1954 ředitel SZM v Opavě, a to 12. července roku 1950.⁶⁸ O pět dní později Jislovi odpovídá zaměstnanec administrativní kanceláře a zástupce přednosty, jenž měl v NKK na starosti právní agendu,⁶⁹ Václav Voborník a zpravuje ho o situaci. Voborník sděluje, že o odvoz knihovny z Dolních Životic byl NKK požádán ředitel SZM v Opavě Karel Černohorský, a že je tedy zřejmé, že úkol neprovedl. Dále zdvořile žádá o adresy těch zámků, které dle starších spisů přislíbil Jisl odvézt do sběrný na Hradci nad Moravicí, případně o zprávu, odkud a kam knihy odvezl. V případě, že tak neučinil, byla by NKK nucena provést převoz vlastním vozidlem.⁷⁰ Z korespondence⁷¹ SSÚ v Opavě a NKK je patrné, že ještě následujícího roku k odvozu těchto knihoven nedošlo. Na zámku v Deštném bylo pracovníky ústavu zjištěno, že se jedná o knihovnu „*z majetku hr. Renarda, který zastával na konci 18. stol. důležité místo ve správě Opavska*“. Identifikována byla též mladší část fondu odkazující na posledního majitele Josefa Morra (* 1885), filozofa, autora filozofických spisů a profesora německého gymnázia v Opavě. Vzhledem ke vztahu obou původních majitelů k regionu žádá SSK o povolení deponovat knihy ve své knihovně v Opavě.⁷² Požadavek byl evidentně schválen, jelikož je SSÚ dokumentem z 2. ledna 1952 žádán, aby NKK, jež se „*právě včleňuje do ministerstva školství, věd a umění*“, dodala seznamy a depozitní reversy mimo jiné na zámecké knihovny Deštné a Dolní Životice.⁷³ V květnu toho roku podává SSÚ hlášení NKK a žádá o prominutí za opožděné podání zprávy, a především za nemožnost systematického zabezpečování knižních konfiskátů. Referuje prozatím jen o dobrém uložení knihoven.⁷⁴ V současné době je možné nalézt pozůstatky těchto svozů v historickém fondu SZM. V případě dolnožitovické knihovny se jedná o moderně pojaté exlibris rodu Razumovských z Wigsteinu (viz Horní Víkštejn), s devízou: „*FAMAM EXTENDERE FACTIS, EX LIBRIS RAZUMOVSKY*“,

⁶² Agenda NM: SSK, 18. 12. 1951, č. j. 714/51/Sv.

⁶³ Agenda NM: SSÚ → NKK, 14. 5. 1952, č. j. 296/52.

⁶⁴ Společně s bernartickou zámeckou knihovnou mělo dojít k převozu zámecké knihovny Stará Červená Voda. Do Prahy měla být FNO převezena zámecká knihovna z Velkých Kunětic. Agenda NM: SM → NKK, 17. 8. 1950, č. j. 1078/50.

⁶⁵ Agenda NM: Interní dokument NKK, administrativní kancelář, referent Walter, č. 61089/52.

⁶⁶ Vojenská operace Rudé armády na konci druhé světové války. Opava byla během této operace bombardována a musela se potýkat s řadou následných požárů – 32 procent všech budov bylo zničeno, 40 procent vážně poškozeno. Tato bilance řadí Opavu mezi jedno z nejhůře váleky postižených měst v celém Československu. Během bojů byla zcela zničena knihovna SM. GEBAUER – ŠTĚPÁN 2001, s. 133–138.

⁶⁷ SKLENÁŘ 2005, s. 268–269.

⁶⁸ Agenda NM: Interní dokument NKK, Kancelář administrativního referenta, č. 8170/50.

⁶⁹ Agenda NM: Zápis o pětadvacáté schůzi...

⁷⁰ Agenda NM: Interní dokument NKK, Kancelář administrativního referenta, č. 8170/50.

⁷¹ Agenda NM: SSÚ → NKK, 1. 2. 1951, č. j. 588/51 Sv.

⁷² Agenda NM: SSÚ (Svátek) → NKK, 1. 2. 1951, č. j. 588/51/Sv.

⁷³ Agenda NM: Koncept dopisu NKK (Chodl) → SSÚ, 2. 1. 1952, č. j. 13265/51.

⁷⁴ Vedle fondů Deštné a Dolní Životice byly „*dobře*“ uloženy též knihovny ze zámků Hošťalkovy a Poruba. Agenda NM: SSÚ → NKK, 14. 5. 1952, č. j. 296/52.

jehož původcem je opavský grafik Adolf Zdravila (1868–1942),⁷⁵ a fialové oválné či textové razítko s nápisem: „*Bibliothek Schönstein*“. Stejně tak svazky pocházející ze zámecké knihovny v Deštné nesou exlibris. Jde o vlastnické označení generála Andree Renarda (1721–1800) s textem: „*e Bibliotheca Andree Comitum Renard*“.⁷⁶

Zámecká knihovna **Hnojník**, budovaná starým slezským rodem Beesů z Chrostin, byla roku 1949 převezena na moravský zámek Šternberk. Zde došlo ke smísení s fondem Potštát a dalšími svozy, a tak lze původní svazky identifikovat jen podle provenienčních stop svobodných pánů Beesů z Chrostin.⁷⁷

Jako neznámou je nutné označit zámeckou knihovnu **Horní Heřmanice**. Zámek, jehož poslední majiteli byli Karel a Euphemia Morbitzerovi, byl po válce využíván jako Mistrovská škola. Ředitel školy podává 9. ledna 1954 zprávu a sděluje, že v zámku nejsou „t. č. žádné knihovny po bývalých majitelích“. Zjištěno sice bylo, že „nějaká knihovna v zámku byla, hned však v r. 1945 zmizela. Kam to žádný neví“.⁷⁸

Zámecká knihovna **Hošťálkovy** byla do Opavy převezena roku 1951 knižním referentem Františkem Chaloupkou. Knihovna je v dokumentu NKK označena jako „větší“. V lednu roku následujícího žádá Komise o zaslání deponitního reversu na tuto a jiné knihovny. Z květnové odpovědi SSÚ se dozvídáme, že knihovny z Hošťálkov a dalších zámků jsou „zatím jen dobře uloženy ve skladišti“.⁷⁹ Pozůstatky této knihovny se v současné době nachází v historickém fondu SZM, kde je uložena pouze necelá desítky tisků nesoucích provenienční stopu po hrabatech Arco. Další svazky z hošťálkovské knihovny byly v průběhu let vysledovány též v antikvariátech. Přímou v objektu zámku, jenž se v současné době nachází v soukromých rukou a prochází postupnou renovací, se nachází minimálně dva svazky s provenienčním označením posledních majitelů zámku. Jde o nalepené výstřižky z tištěných adres doručovaného deníku s textem: „*Hochgeboren Herrn Carl Grafen v. Arco*“ a „*Graf v. Arco, Schloß Gotschdorf*“.⁸⁰

S citelnou opatrností informuje předseda MNV v Radkovech⁸¹ v dokumentu z 15. dubna 1954 adresovaném SPS o pravděpodobném převozu místní zámecké knihovny **Horní Vikštejn** do Hradce u Opavy. Fragment knihovny budované příslušníky původně ukrajinského rodu Razumovských z Wigsteinu (viz Dolní Životice) uchovává v současné době Knihovna SZM. Torzo fondu (24 bibliografických jednotek) je deponováno na zámku Raduň.⁸²

Čilá korespondence probíhala roku 1951 mezi NKK a SSÚ ohledně zámecké knihovny **Paskov**. Minimálně ještě v prvních měsících roku 1951 byla část knihovny uložena ve sběrně knižních konfiskátů ve Frýdku, kde se však nejpozději v květnu toho roku již nenacházela. Další část knihovny měla být uskladněna ve Státním oblastním archivu zemědělském na zámku Frýdek, kde kvůli absenci pojízdného automobilu setrvala i v následujících měsících. Dle správy archivu se mělo jednat cca o 1500–2000 svazků, uložených v místnostech po archivu ve frýdeckém zámku.⁸³ Výjimkou potvrzující pravidlo je zcela konkrétní záznam o odvozu této části paskovské knihovny z frýdeckého archivu do skladů SSK, ke kterému došlo 18. prosince 1951.⁸⁴ V historickém fondu SZM se do dnešních dnů dochovalo přibližně 40 tisků s heraldickým exlibris posledního paskovského vlastníka Otty hraběte Stolberg-Stolberg (1888–1945) či divadelně laděným exlibris jeho bratra Friedricha hraběte Stolberg-Stolberg (1883–1975).

Přibližně 2000 svazků ze zámku **Poruba** převezl referent pro historii a vlastivědu Josef Svátek (1921–1997) dne 26. června roku 1951 do skladů SSK v Opavě.⁸⁵ Zámek byl od poloviny 18. století v majetku hrabat Wilczků. V knihovně se měla nacházet anglická a francouzská beletrie, díla heraldická a genealogická a též velké množství silesiak. Dnes je však knihovna neznámá.

O zámecké knihovně **Stěbořice** referuje MNV dopisem z 26. března 1954. Předseda MNV sděluje, že výbor neměl na „zprostředkování odvozu konfisk. knih žádné účasti a nebyl také o nějakém knižním konfiskátu na zdejším zámku informován“. Na rozdíl od jiných národních výborů s jistotou informuje o převozu stěbořických knih v roce 1947 do „*muzea v Opavě – Tyršova, a dílem do papírny v Žimrovicích*“. Dále odkazuje na správce statku Františka Barteska, jenž měl být při odebrání přítomen. Fragment této knihovny (34 svazků), obsahující provenienční stopy po posledních majitelích zámku, podnikatelské rodině Janottů, je v současné době deponován na zámku Raduň.⁸⁶

Dle MNV byla zámecká knihovna **Velké Hoštice** odvezena patrně v letech 1946–1947 do zámku v Bruntálu. Přípis pracovníka SPS upozorňuje, že pokud k tomuto převozu došlo, byly velkohoštické knihy patrně, po bližší neupřesněné evakuaci zámku, převezeny společně s bruntálskou knihovnou na zámek Lednice, kde mohlo dojít k jejich smísení.⁸⁷ Pozůstatky po této knihovně se dnes však nalézají v Knihovně SZM. Jedná se o několik desítek titulů původně z majetku vášnivého sběratele Ignáce Dominika hraběte

⁷⁵ LIFKA 1980, s. 180.

⁷⁶ NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 17, 19.

⁷⁷ ANTONÍN 1998, s. 19–27.

⁷⁸ Agenda NM: *Mistrovská škola zemědělská v Horních Heřmanicích* → SPS, 9. 1. 1954, Zn. 12/54/Z.

⁷⁹ Agenda NM: *Zámecké knihovny v Ostravském kraji, převzetí SSK. 14. května 1952.*

⁸⁰ LIFKA 1980, s. 179; NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 23.

⁸¹ Součástí obce Radkov je osada Dubová, do roku 1945 známá pod názvem Horní Vikštejn.

⁸² NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 20.

⁸³ Agenda NM: *SSÚ* → NKK, 28. 6. 1951, č. j. 2670/51/Sv.; *Agenda NM: SSÚ* → NKK, 8. 11. 1951, č. j. 4017/51/Sv.

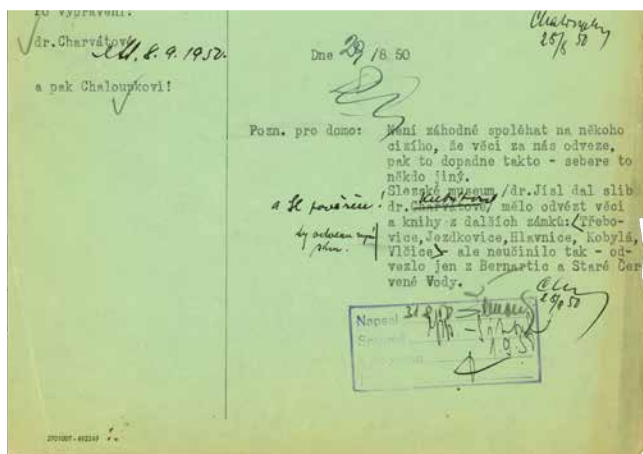
⁸⁴ Současně došlo k převozu torza zámecké knihovny Albrechtice, viz výše. *Agenda NM: Záznam SSK o odvozu bývalé zámecké knihovny z Paskova, uložené v místnostech Státního oblastního archivu zemědělského ve Frýdku, 18. 12. 1951, č. j. 714/51/Sv.*

⁸⁵ Agenda NM: *SSÚ* → NKK, 28. 6. 1951, č. j. 2670/51/Sv.

⁸⁶ NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 32.

⁸⁷ Agenda NM: *MNV Velké Hoštice* → SPS, 12. 2. 1954, č. j. 360/12.II.1954.

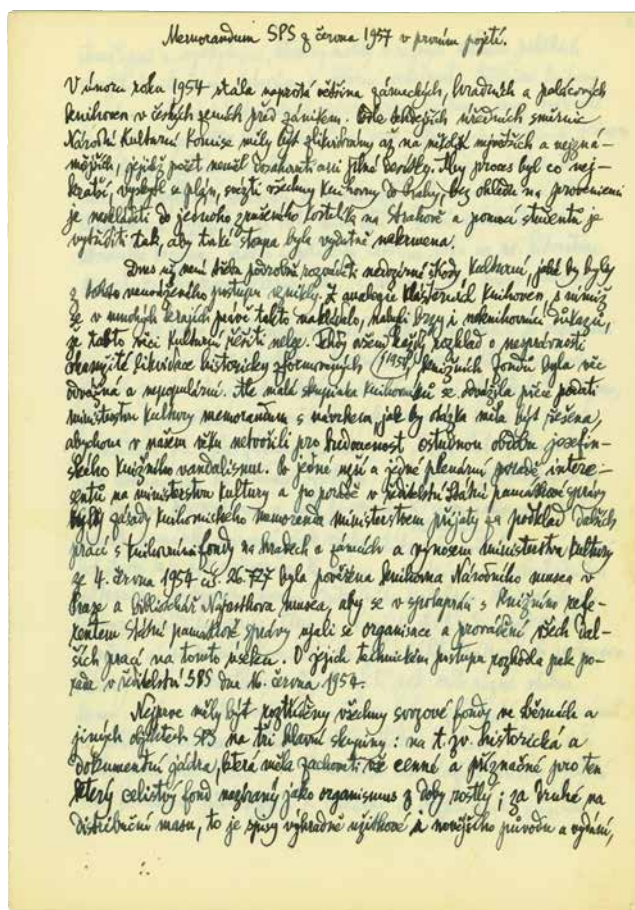
Obr. 4. Interní dokument NKK z roku 1950.

Chorinského z Ledské (1729–1792). Otázkou tedy je, zda ve zmíněných letech nedoputovaly svazky spíše do sběrný hradecké, ačkoliv ministerský dotazník z roku 1952 tuto knihovnu mezi svozy neevduje.

Nekontrolovatelné až zmatečné zachraňování slezských zámeckých fondů lze dobře ilustrovat na zámecké knihovně **Velké Kunětic**. Zámek byl zkonfiskován na základě dekretu č. 12/45 Sb., a spadal proto do kompetence NPF. Na základě dohody NPF s NKK měla likvidaci knihovny provést NKK. Knižní soubor byl však ze zámku odvezen Fondem národní obnovy do Prahy v první polovině roku 1950. Zde, pokud do Prahy skutečně doputoval, jeho stopy končí. Přílehlavá je poznámka pro domo knižního referenta Františka Chaloupky, který píše: „Není záhodné spoléhat na někoho cizího, že věci za nás odveze, pak to dopadne takto – sebere to někdo jiný.“⁸⁸

V Agendě nejsou zmíněny zdaleka všechny slezské zámecké knihovny. Z dochovaných je třeba poukázat především na zámeckou knihovnu Solca⁸⁹ hrabat Larisch-Mönnichů obsahující kromě více než dvou set padesáti tisků pocházejících z encyklopedické knihovny budované Karlem Františkem hrabětem Orlíkem z Laziska na zámku v Dolních Životicích, též nesmírně zajímavý soubor alchymistické literatury. Součástí tohoto souboru jsou fragmenty knihoven Karla Josefa Františka hraběte Vettera z Lilie (1719–1792) a Josefa Ondřeje svobodného pána Bereczko-Rzeplýnski (* 1730), kteří se alchymii aktivně věnovali.⁹⁰ Vysledovány byly také tisky pocházející z další slezské zámecké knihovny, a to z Šenova,⁹¹ jehož posledními majiteli byli rovněž hrabata Larisch-Mönnich.

Dalšími částečně dochovanými knihovnami, které Agenda nezmiňuje, jsou zámecké knihovny Bílá Voda, Jánský Vrch a Ropice. Z nedochovaných jsou to zámecké

Obr. 5. Memorandum SPS z června 1957.

knihovny Fulštejn, Jindřichov, Kravaře,⁹² Raduň, Slezské Rudoltice či Nový Dvůr. Vedle těchto knihoven existuje povědomí o možných dalších, prozatím neobjevených knihovnách, jejichž existence je však sporná.

Závěr

Pokud bychom měli zhodnotit práci NKK jen na základě péče o slezské zámecké knihovny, byla by kritika snesená na hlavy jejich pracovníků zcela nekompromisní. Zbavení se zodpovědnosti za zámecké knihovny celé historické země se zdá být z pohledu dnešního badatele neodpuštělné. Je však třeba si uvědomit, že prezidentskými dekrety přešlo do státní správy cca 500 zámeckých objektů.⁹³ Na většině z nich se nacházely větší či menší zámecké knihovny, nemluvě o dalším mobiliáři. Postarat se adekvátním způsobem a v celé šíři o tak ohromné kulturní bohatství nebylo v silách omezeného počtu zaměstnanců NKK. Zvláště s přihlédnutím k nemožnosti plošné kontroly plnění zákona pracovníky

⁸⁸ Agenda NM: *Interní dokument NKK. Zámky ve Slezsku – odvoz knižních konfiskátů, pátrání po knihovně ze zámku Velké Kunětic, č. 9732/50.*

⁸⁹ Roku 1945 zámek vyhořel, a přestože prošla budova rozsáhlou rekonstrukcí, byl zámek roku 1953 zbořen. Část knihovny byla již roku 1946 deponována s archiváliemi v ZAO, část nenávratně zmizela. Historické jádro se v současné době nachází v Karvině na zámku Fryštát. Co do počtu svazků se jedná o třetí největší částečně dochovanou slezskou zámeckou knihovnu. NEBESKÁ – MAŠEK 2021, s. 31.

⁹⁰ MAŠEK 1996, s. 26–32.

⁹¹ Historie šenovského zámku a knihovny viz SLAVÍKOVÁ 2018.

⁹² Zámek v Kravařích byl i s knihovnou zakoupen pro Státní hospodářskou a hospodyňskou školu. SULŽENKO – KOKEŠ 2021, s. 6.

⁹³ Agenda NM: *Zápis o V. schůzi Národní kulturní komise, která se konala dne 27. dubna 1948.*

Komise, a to zejména co se týče nakládání s fondy ze strany činitelů lidové správy.⁹⁴ V případě periferně vnímaného Slezska byla tedy možnost vyvázat se alespoň částečně z odpovědnosti za místní zámecké knihovny až příliš lákavá. Na jedné straně tak může být Komisi vyčítána ztráta celé řady historických, nejen knihovních, interiérů, „zmrzačení“ nejrůznějších celků či „*formalistický dekorativismus*“,⁹⁵ jímž se vyznačovaly plány na zřízení „*muzeí bytové kultury*“. Na druhou stranu je třeba, vedle personální nedostatečnosti, zohlednit celospolečenské ideové zatížení a tlak nejen z vyšších míst, ale také z řad „uvědomělé“ vrstvy obyvatelstva lačnicího po co nejširším využití a zpřístupnění majetku šlechty. Samostatnou otázkou by mohla být názorová vyhraněnost samotných pracovníků NKK, z nichž se mnozí pustili s vervou do boje s „privilegovanou“ šlechtou, která „*obývala naše zámky*“ a jíž nebyli údajně „*až na praskromné výjimky, zcela za nic vděční*“.⁹⁶ S jistou úlevou můžeme dnes konstatovat, že plány na svezení všech knihoven, bez ohledu na provenienci, do zrušeného kostelíka na Strahově, kde mělo dojít k jejich vytrídění „*tak, aby také stoupa byla vydatně nakrmena*“, nebyly díky nemnohému počtu kulturních pracovníků naplněny. Ačkoliv v případě slezských zámeckých knihoven je tento optimismus sporný.

Seznam zkratk:

FNO – Fond národní obnovy
KNM – Knihovna Národního muzea
KNV – Krajský národní výbor
KOS – Krajské osvětové středisko
MNV – Místní národní výbor
MŠO – Ministerstvo školství a osvěty
NKK – Národní kulturní komise
NPF – Národní pozemkový fond
SPÚ – Státní památkový úřad
SPS – Státní památková správa
SSK – Slezská studijní knihovna
SSÚ – Slezský studijní ústav
SZM – Slezské zemské muzeum⁹⁷
ZAO – Zemský archiv v Opavě
ZNV – Zemský národní výbor

Literatura:

AGENDA NM: *Agenda Národního muzea. Dokumenty a materiály NKK, SPS a oddělení zámeckých knihoven KNM.* [Uloženo v oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea.]
ANTONÍN 1998: ANTONÍN, Luboš. *Knihovny na zámku Šternberk. Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci* 1998, č. 276, s. 19–27.
BENEŠOVY DEKRETY 2002: *Benešovy dekrety z roku 1945. II.* [Praha]: Adonai, 2002.

BIOGRAFICKÝ SLOVNÍK 1998: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 10.* Ostrava: Repronis, Ostravská univerzita, 1998.

BOHATTA – HOLZMANN 1900: BOHATTA, Hans – HOLZMANN, Michael. *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie.* Wien: Carl Fromme, 1900.

GEBAUER – ŠTĚPÁN 2001: GEBAUER, Josef – ŠTĚPÁN, Václav. *Válečná kronika Opavska (1060–1945).* Kravaře: Kulturní středisko zámek Kravaře, 2001.

HRADY 1987: MUSIL, František. *Hrady a zámky na Moravě.* Praha: Olympia, 1987.

LIFKA 1974: LIFKA, Bohumír. *Knihovna Karla Josefa a Vojtěcha Josefa, hrabat Hodických z Hodic ve Slezských Rudolticích. Strahovská knihovna: Sborník Památníku národního písemnictví.* Praha: Památník národního písemnictví, 1974. s.115–140.

LIFKA 1980: LIFKA, Bohumír. *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900.* Praha: Spolek sběratelů a přátel exlibris, 1980.

MAŠEK 1996: MAŠEK, Petr. *Zámecká knihovna Solca. Knihy a dějiny* 3, č. 2, 1996, s. 26–32.

MAŠEK – TURKOVÁ 2004: MAŠEK, Petr – TURKOVÁ, Helga. *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: k výstavě 50 let oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea 1954–2004: Muzeum knihy Žďár nad Sázavou květen – říjen 2004.* Praha: Národní muzeum, 2004.

NEBESKÁ – MAŠEK 2021: NEBESKÁ, Barbora – MAŠEK, Petr. *Slezské zámecké knihovny: katalog výstavy: 23. 9. – 26. 12. 2021.* České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2021.

NOVOTNÝ 2019: NOVOTNÝ, Michal. *Česká památková péče mezi ideály a realitou O přípravě památkových zákonů ve 20. století.* Olomouc 2019. Dizertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.

ROHÁČEK – UHLÍKOVÁ 2010: ROHÁČEK, Jiří – UHLÍKOVÁ, Kristina (edd.). *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby: soubor příspěvků.* Praha: Artefactum – Ústav dějin umění AV ČR, 2010.

SKLENÁŘ 2005: SKLENÁŘ, Karel. *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů.* Praha: Libri, 2005.

SLAVÍKOVÁ 2018: SLAVÍKOVÁ, Simona et al. *Šenovský zámek a jeho osud.* [Šenov]: Šenovské muzeum, 2018.

STROUHALOVÁ 2016: STROUHALOVÁ, Marcela. *Knihy znovu nalezené.* Praha: Národní knihovna České republiky, 2016.

STROUHALOVÁ 2019: STROUHALOVÁ, Marcela. *Knihy a knihovny.* In: *Konfiskované osudy: umělecké památky z německého majetku získaného československým*

⁹⁴ Agenda NM: *Zápis o XII. /řádné/ schůzi Národní kulturní komise, která se konala 27. září 1949.*

⁹⁵ Agenda NM: *Lifka, Bohumír. Memorandum SPS z června 1957 v prvním pojetí (rukopis).*

⁹⁶ UHLÍKOVÁ 2004, s. 74–82; celkové zhodnocení činnosti Komise na s. 58–61.

⁹⁷ Z důvodu zjednodušení bude dnešní Slezské zemské muzeum citováno vždy jako SZM, ačkoliv v letech 1949–2000 fungovalo pod názvem Slezské muzeum v Opavě.

státem a jejich severočeskí majitelé. Praha: Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., 2019.

STROUHALOVÁ 2020: STROUHALOVÁ, Marcela. K možnostem průzkumu provenience novodobých knižních fondů Národní knihovny České republiky. In: BUŠTA, Jaroslav et al. *Osudy konfiskátů: výzkum provenience a problematika přesunů kulturního majetku v Československu na základě prezidentských dekretů*. Praha: Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, 2020.

SULŽENKO – KOKEŠ 2021: SULŽENKO, Marcela – KOKEŠ, Luboš. Správní mechanismy přesunu knižních fondů v letech 1918–1954: odrazový můstek k výzkumu knižní provenience. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum* 66, 2021, 66, č. 1–2, s. 4–26.

TITTEL 1905: TITTEL, Ignaz. *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes, der landwirth. Industrien und landwirth. Lehranstalten in der Markgrafschaft Mähren und*

im Herzogtume Schlesien. Prag: Verlag von Josef Springer, 1905.

UHLÍKOVÁ 2004: UHLÍKOVÁ, Kristina. *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha: Artefactum, 2004.

UHLÍKOVÁ 2019: UHLÍKOVÁ, Kristina. Sekretariát pro evidenci a záchranu uměleckých a historických památek. In: *Konfiskované osudy: umělecké památky z německého majetku získaného československým státem a jejich severočeskí majitelé*. Praha: Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., 2019, s. 36–41.

Barbora Nebeská

Knihovna Národního muzea
oddělení zámeckých knihoven
Václavské náměstí 68
110 00 Praha